

**Elżbieta Stańczyk**

Urząd Statystyczny we Wrocławiu

## **WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE WEDŁUG SPISU Z 9 GRUDNIA 1931 ROKU**

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie stanu i struktury ludności województwa śląskiego według spisu z dnia 9 grudnia 1931 roku.

**Powierzchnia. Ludność.** Według podziału administracyjnego z 2 kwietnia 1932 r. powierzchnia województwa śląskiego wynosiła 4216 km<sup>2</sup>, co stanowiło tylko 1,1% ogólnej powierzchni II Rzeczypospolitej. Było to najmniejsze województwo w Polsce – m.in. ponad 8 i pół raza mniejsze niż poleskie i wołyńskie, ponad 7 razy mniejsze niż warszawskie (liczone również z miastem Warszawą) i lubelskie oraz ponad 4 razy mniejsze niż łódzkie i krakowskie.

W skład województwa śląskiego wchodziły następujące powiaty: bielski i cieszyński (Śląsk Cieszyński – ok. 1011 km<sup>2</sup>) oraz katowicki, lubliniecki, pszczyński, rybnicki, świętochłowski i tarnogórski (Górny Śląsk – ok. 3205 km<sup>2</sup>) – tab. 1. Na terenie województwa śląskiego znajdowało się 397 gmin wiejskich oraz 17 miast, w tym: Katowice (127,0 tys. mieszkańców), Królewska Huta (80,7 tys. osób), Siemianowice Śląskie (ok. 37,8 tys. osób), Rybnik (ponad 23,0 tys. osób), Mysłowice (22,9 tys. osób) Bielsko (22,6 tys.), Cieszyn (ok. 17,8 tys.), Tarnowskie Góry (15,8 tys.), Mikołów (ok. 11,5), Lubliniec (8,5 tys.) i Pszczyzna (7,2 tys. mieszkańców) [„Wiadomości Statystyczne” 1933 z. 17; *Skorowidz gmin...* 1933, s. 5].

Warto tu zwrócić uwagę na to, że w opublikowanych zestawieniach spisu z 1931 r. ludność została ujęta według miejsca zamieszkania bez względu na miejsce jej pobytu w chwili spisu (dane spisu z 1921 r. ujmowały ludność obecną<sup>1</sup>). Wyjątek stanowiły noworodki spisane w zakładach położniczych, które zaliczono do ludności zamieszkałej, aczkolwiek przebywały one w tych zakładach tylko chwi-

---

<sup>1</sup> Wprawdzie arkusz spisowy umożliwiał również ustalenie liczby ludności zamieszkałej, jednakże rubryki dotyczące chwilowej obecności i nieobecności były wadliwie wypełnione, zatem w opracowaniu wyników spisu musiano zrezygnować z podania stanu ludności według miejsca zamieszkania.

lowo. Więźniowie, w odróżnieniu od przebywających w aresztach, oraz chorzy chronicznie i umysłowo chorzy zostali zaliczeni do ludności zamieszkałej [*Mieszkania i gospodarstwa...* 1938, s. 4].

Według danych ze spisu ludności w województwie śląskim w dniu 9 grudnia 1931 r. zamieszkiwało 1295,03 tys. osób, czyli 4,1% ogółu ludności Polski. Pod względem liczby ludności województwo śląskie plasowało się na 12 miejscu wśród pozostałych województw. I tak np. w warszawskim (z m. st. Warszawą) mieszkało ok. dwukrotnie więcej ludności, w łódzkim, kieleckim i krakowskim – ok. trzykrotnie więcej. Mniejszą liczbą mieszkańców odznaczały się takie województwa, jak wspomniane wcześniej poleskie oraz pomorskie, nowogrodzkie i wileńskie.

Ludność miejska stanowiła w województwie śląskim, podobnie jak w pomorskim, ok. 32,3%. Dla porównania: większe niż w śląskim udziały osób mieszkających na obszarach miejskich w relacji do ogółu ludności uzyskano w województwach: warszawskim (z m.st. Warszawą) – 69,45%, łódzkim 42,0% i poznańskim – 39,8%<sup>2</sup>. Warto tu również zauważyć, iż w momencie spisu ludności w 1931 r. w takich województwach, jak: stanisławowskie, lubelskie, tarnopolskie, poleskie, wołyńskie i nowogrodzkie, udział ludności miejskiej kształtował się na poziomie poniżej 2%.

**Gęstość zaludnienia.** W województwie śląskim na 1 km<sup>2</sup> przypadało ponad 308 mieszkańców i była to najwyższa gęstość zaludnienia spośród pozostałych województw (średnia ogólnopolska wynosiła 82 osoby/km<sup>2</sup>). W drugim co do gęstości zaludnienia województwie – łódzkim na 1 km<sup>2</sup> przypadało tylko 138 osób, a w kolejnych: krakowskim i warszawskim (z m.st. Warszawą) odpowiednio po 132 i 125 osób. Szczególnie duża dysproporcja w zaludnieniu wystąpiła między województwem śląskim a województwami wschodnimi: poleskim (ok. 31 osób/km<sup>2</sup>), wileńskim (ok. 44 osoby/km<sup>2</sup>), nowogrodzkim (46 osób/km<sup>2</sup>) i wołyńskim (58 osób/km<sup>2</sup>).

Warto tu również wspomnieć, że województwo śląskie odznaczało się najwyższą gęstością zaludnienia również na wsi. Z wyjątkiem krakowskiego (104 osoby/km<sup>2</sup>) w pozostałych województwach na 1 km terenów wiejskich przypadało mniej niż 90 mieszkańców, w tym w typowo rolniczych województwach wschodnich, np. poleskim – ok. 27 osób, wileńskim – 35 osób, nowogrodzkim – ok. 42 osoby.

**Koncentracja przestrzenna ludności.** Aby zanalizować charakter i stopień rozproszenia bądź skupienia ludności (koncentracji ludności), posłużono się klasyczną krzywą Lorenza oraz skorzystano z miar koncentracji. Współczynnik koncentracji Lorenza dla województwa śląskiego wynosił  $\eta = 0,55$  (dla ludności miejskiej 0,61, a dla wiejskiej 0,51), podczas gdy współczynnik ogólnopolski kształtował się na poziomie 0,34 (dla ludności miejskiej 0,57, a dla wiejskiej 0,25). Na tle pozostałych województw śląskie charakteryzowało się najwyższym stopniem koncentracji ludności – największym odchyleniem krzywej Lorenza od linii równomiernego rozkładu; dla porównania: najbardziej zbliżone do równomiernego rozmieszczenie liczby

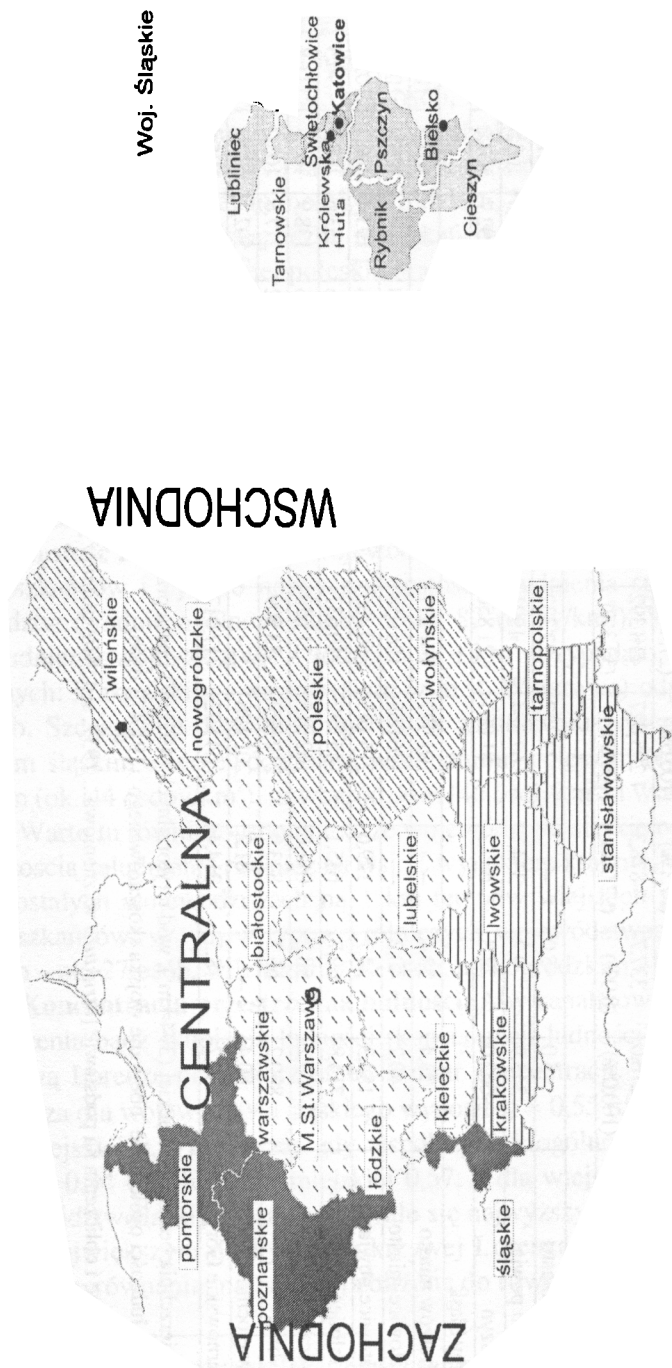
<sup>2</sup> Obliczenia na podstawie [*Mieszkania i gospodarstwa...* 1938, s. 1].

Tabela 1. Powierzchnia, ludność oraz gęstość zaludnienia w powiatach województwa śląskiego (według spisu z 9 XII 1931 roku)

| Jednostki administracyjne      | Powierzchnia (w km <sup>2</sup> ) |                    |                      | Liczba ludności zamieszkanej         |                      |                       | Gęstość zaludnienia<br>liczba osób/km <sup>2</sup> |         | Liczba kobiet na 100<br>mężczyzn |       |
|--------------------------------|-----------------------------------|--------------------|----------------------|--------------------------------------|----------------------|-----------------------|----------------------------------------------------|---------|----------------------------------|-------|
|                                | ogółem <sup>a)</sup>              | miasto             | wieś                 | ogółem                               | miasto               | wieś                  | ogółem                                             | miasto  | ogółem                           | wieś  |
| Polska                         | 388 634,0<br>(100,0%)             | 11 338,2<br>(2,9%) | 377 295,8<br>(97,1%) | 31 915 779 <sup>b)</sup><br>(100,0%) | 8 731 047<br>(27,4%) | 23 184 732<br>(72,6%) | 82,1                                               | 770,1   | 61,4                             | 106,9 |
| Województwo śląskie,<br>w tym: | 4216,0<br>(100,0%)                | 337,7<br>(8,0%)    | 3 878,3<br>(92,0%)   | 1 295 027<br>(100,0%)                | 418 392<br>(32,3%)   | 876 635<br>(67,7%)    | 307,2                                              | 1 238,9 | 226,0                            | 104,3 |
| Śląsk Cieszyński               |                                   |                    |                      |                                      |                      |                       |                                                    |         |                                  |       |
| Bielsko miasto                 | 5,0                               | 5,0                | –                    | 22 332                               | 22 332               | –                     | 4 466,4                                            | 4 466,4 | –                                | 127,0 |
| Bielsko powiat                 | 343,9                             | 9,2                | 334,7                | 62 584                               | 1991                 | 60 593                | 182,0                                              | 216,4   | 181,0                            | 103,5 |
| Cieszyn                        | 662,0                             | 22,8               | 639,2                | 81 087                               | 21 856               | 59 231                | 122,5                                              | 958,6   | 92,7                             | 107,0 |
| Gómy Śląsk                     |                                   |                    |                      |                                      |                      |                       |                                                    |         |                                  |       |
| Chorzów miasto                 | 23,4                              | 23,4               | –                    | 101 977                              | 101 977              | –                     | 4 358,0                                            | 4 358,0 | –                                | 104,2 |
| Katowice miasto                | 40,2                              | 40,2               | –                    | 126 058                              | 126 058              | –                     | 3 135,8                                            | 3 135,8 | –                                | 105,9 |
| Katowice powiat                | 154,3                             | 24,7               | 129,6                | 215 145                              | 60 486               | 154 659               | 1 394,3                                            | 2 448,8 | 1 193,4                          | 102,1 |
| Lubliniec                      | 714,8                             | 69,7               | 645,1                | 45 232                               | 10 637               | 34 595                | 63,3                                               | 152,6   | 53,6                             | 103,3 |
| Pszczyna                       | 1 069,2                           | 58,2               | 1 011,0              | 162 015                              | 21 629               | 140 386               | 151,5                                              | 371,6   | 138,9                            | 105,7 |
| Rybnik                         | 890,2                             | 66,2               | 823,9                | 212 829                              | 33 509               | 179 320               | 239,1                                              | 506,2   | 217,6                            | 103,2 |
| Świętochłowice (wieś)          | 80,4                              | –                  | 81,2                 | 201 176                              | –                    | 201 176               | 2 502,2                                            | –       | 2 502,2                          | 102,3 |
| Tarnowskie Góry                | 232,7                             | 18,3               | 214,4                | 64 592                               | 17 917               | 46 675                | 277,6                                              | 979,1   | 217,7                            | 105,9 |
|                                |                                   |                    |                      |                                      |                      |                       |                                                    |         |                                  | 104,3 |
|                                |                                   |                    |                      |                                      |                      |                       |                                                    |         |                                  | 106,5 |

<sup>a)</sup> powierzchnia bez Zatoki Puckiej (394 km<sup>2</sup>), wód terytorialnych (493 km<sup>2</sup>) i pasa przyległego (494 km<sup>2</sup>),<sup>b)</sup> liczba ludności ogółem nie obejmuje wojska skoszarowanego (191 473 osób).

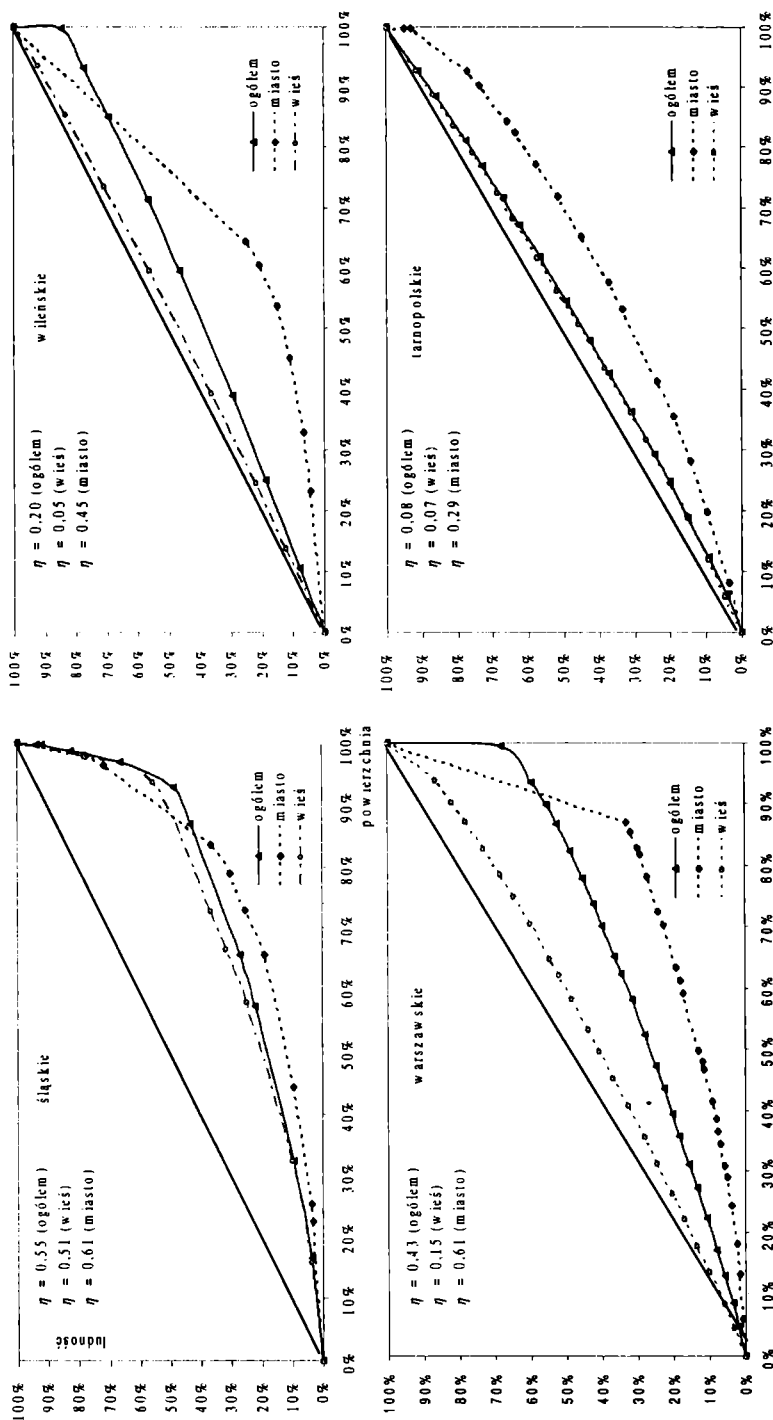
Źródło: dane i obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 1; Mieszkania i gospodarstwa... 1938, s. 1].



## POŁUDNIOWA

Rys. 1. Rzeczpospolita Polska według dzielnic i województw (podział administracyjny z I IV 1932 roku)

Źródło: [Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone) 1937].



Rys. 2. Krzywe koncentracji Lorentza w wybranych województwach II Rzeczypospolitej w 1931 roku

Źródło: obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 1; Mieszkania i gospodarstwa... 1938, s. 1].

mieszkańców pomiędzy jednostki zbiorowości wystąpiło w województwie nowogrodzkim ( $\eta = 0,06$ ), tarnopolskim ( $\eta = 0,08$ ), wileńskim ( $\eta = 0,20$ ), lubelskim i białostockim (po  $\eta = 0,14$ ).

Jak wskazuje rys. 2, odchylenie krzywej Lorenza od przekątnej nie jest we wszystkich miejscach jednakowe, gdyż zależy ono od różnicy w gęstości zaludnienia na badanym obszarze. Zgodnie z oczekiwaniem, zarówno dla ludności ogółem, jak i dla miejskiej i wiejskiej otrzymano dla województwa śląskiego większe odchylenie krzywej od przekątnej w górnej części wykresu. Przypadek taki zachodzi bowiem wtedy, gdy istnieją miejsca o małej powierzchni i stosunkowo dużej liczbie ludności (np. skupiska miejskie). Gdy na charakter koncentracji ludności miały wpływ obszary o niskiej gęstości zaludnienia, to odchylenie krzywej koncentracji od przekątnej jest większe w dolnej części wykresu – por. np. ludność miejska województwa wileńskiego ( $\eta = 0,45$ ) – rys. 2.

**Ludność według wyznań.** Wyznanie religijne, zgodnie z brzmieniem objaśnień formularza spisowego w 1931 r., oznaczało to wyznanie, do którego dana osoba „formalnie należała”, bez względu na jej przekonania religijne. Za bezwyznaniowych mogli się podać zatem ci, którzy nie należeli do żadnego związku religijnego. Ponieważ przewidywano, że osób takich spis prawie zupełnie nie wykaże, więc w klasyfikacji wyznań z 1931 r. pominięto rubrykę „bezwyznaniowych”. Do rubryki „wyznanie nieokreślone” włączono więc: 1) osoby bezwyznaniowe, nie należące prawnie do żadnego wyznania, 2) spośród innych osób bezwyznaniowych tylko te, które wbrew wymaganiom formularza spisowego zaznaczyły swoją bezwyznaniowość przekonaniową, lecz nie podały wyznania, do którego prawnie należały i wreszcie 3) osoby, które w taki sposób podały swoje wyznanie, że nie można było określić, czy jest to wyznanie chrześcijańskie, czy niechrześcijańskie [*Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone)* 1937, s. XI].

Faktem zasługującym na szczególne podkreślenie jest inna na Śląsku niż na ziemiach centralnych, wschodnich i południowych struktura ludności według wyznań. Według danych ze spisu ludności w 1931 r. w województwie śląskim dominujące było wyznanie rzymskokatolickie – 92,3%, podczas gdy w skali całego kraju katolicy obrządku łacińskiego stanowili 64,8% (w dzielnicę wschodnią 48,2%). Stosunkowo liczną grupę stanowili też ewangelicy (głównie wyznania augsburskiego i unijnego) i stanowili oni 6,0% ogółu ludności. Większy udział osób wyznania ewangelickiego wśród ogółu mieszkańców wystąpił tylko w pozostałych województwach zachodnich, tj. w poznańskim (9,7%) i pomorskim (9,3%).

Województwo śląskie charakteryzowało się, podobnie jak i wspomniane województwa zachodnie, niewielkimi udziałami osób wyznania mojżeszowego (1,5%, w tym większość skupiała się w miastach) oraz prawosławnego i grekokatolickiego. W graniczących ze Śląskiem województwach kieleckim i krakowskim odsetek ludności żydowskiej był już znacznie większy (odpowiednio 10,8 i 7,6%).

Tabela 2. Ludność według wyznań w Polsce oraz w województwie śląskim według spisu z 9 grudnia 1931 roku

| Wyznanie                                                    | Polska     |           |            | Województwo śląskie |         |         |
|-------------------------------------------------------------|------------|-----------|------------|---------------------|---------|---------|
|                                                             | ogółem     | miasto    | wieś       | ogółem              | miasto  | wieś    |
| W liczbach bezwzględnych                                    |            |           |            |                     |         |         |
| Wszystkie wyznania                                          | 31 915 779 | 8 731 047 | 23 184 732 | 1 295 027           | 418 392 | 876 635 |
| – rzymskokatolickie i ormiańskokatolickie                   | 20 670 051 | 5 564 569 | 15 105 482 | 1 195 036           | 373 101 | 821 935 |
| – grekokatolickie i obrządek wschodni kościoła katolickiego | 3 336 164  | 322 417   | 3 013 747  | 813                 | 420     | 393     |
| – prawosławne                                               | 3 762 484  | 190 892   | 3 571 592  | 434                 | 285     | 149     |
| – ewangelickie, w tym:                                      | 835 258    | 242 951   | 592 307    | 77 269              | 27 326  | 49 943  |
| – augsburskie                                               | 424 216    | 135 758   | 288 458    | 45 412              | 11 799  | 33 613  |
| – reformowane                                               | 33 295     | 13 986    | 19 309     | 3 331               | 1 971   | 1 360   |
| – unijne                                                    | 269 531    | 58 354    | 211 177    | 21 278              | 9 644   | 11 634  |
| – bez bliższego określenia                                  | 108 216    | 34 853    | 73 363     | 7 248               | 3 912   | 3 336   |
| – inne chrześcijańskie                                      | 145 418    | 16 766    | 128 652    | 1 421               | 500     | 921     |
| – mojżeszowe                                                | 3 113 933  | 2 380 075 | 733 858    | 18 938              | 16 327  | 2 611   |
| – inne niechrześcijańskie                                   | 6 750      | 3 068     | 3 682      | 1                   | 1       | 0       |
| Nieokreślone oraz bezwyznaniowi                             | 6 058      | 4 482     | 1 576      | 532                 | 293     | 239     |
| Nie podane                                                  | 39 663     | 5 827     | 33 836     | 583                 | 139     | 444     |
| Struktura procentowa                                        |            |           |            |                     |         |         |
| Wszystkie wyznania                                          | 100,0      | 100,0     | 100,0      | 100,0               | 100,0   | 100,0   |
| – rzymskokatolickie i ormiańskokatolickie                   | 64,8       | 63,7      | 65,2       | 92,3                | 89,2    | 93,8    |
| – grekokatolickie i obrządek wschodni kościoła katolickiego | 10,5       | 3,7       | 13,0       | 0,1                 | 0,1     | 0,0     |
| – prawosławne                                               | 11,8       | 2,2       | 15,4       | 0,0                 | 0,1     | 0,0     |
| – ewangelickie, w tym:                                      | 2,6        | 2,8       | 2,6        | 6,0                 | 6,5     | 5,7     |
| – augsburskie                                               | 1,3        | 1,6       | 1,2        | 3,5                 | 2,8     | 3,8     |
| – reformowane                                               | 0,1        | 0,2       | 0,1        | 0,3                 | 0,5     | 0,2     |
| – unijne                                                    | 0,8        | 0,7       | 0,9        | 1,6                 | 2,3     | 1,3     |
| – bez bliższego określenia                                  | 0,3        | 0,4       | 0,3        | 0,6                 | 0,9     | 0,4     |
| – inne chrześcijańskie                                      | 0,5        | 0,2       | 0,6        | 0,1                 | 0,1     | 0,1     |
| – mojżeszowe                                                | 9,8        | 27,3      | 3,2        | 1,5                 | 3,9     | 0,3     |
| – inne niechrześcijańskie                                   | 0,0        | 0,0       | 0,0        | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Nieokreślone oraz bezwyznaniowi                             | 0,0        | 0,1       | 0,0        | 0,0                 | 0,1     | 0,0     |
| Nie podane                                                  | 0,1        | 0,1       | 0,1        | 0,0                 | 0,0     | 0,1     |

Źródło: dane i obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 22-24].

Tabela 3. Ludność według wyznań w powiatach województwa śląskiego w 1931 roku

| Jednostki administracyjne | Wyznanie                                |                                                           |             |              |            |      |                                 |            |
|---------------------------|-----------------------------------------|-----------------------------------------------------------|-------------|--------------|------------|------|---------------------------------|------------|
|                           | rzymskokatolickie i ormiańskokatolickie | grekokatolickie i obrządku wschodni kościoła katolickiego | prawosławne | ewangelickie | mojżeszowe | inne | nieokreślone oraz bezwyznaniowi | nie podane |
| W liczbach bezwzględnych  |                                         |                                                           |             |              |            |      |                                 |            |
| Bielsko miasto            | 12 645                                  | 50                                                        | 7           | 5 108        | 4 430      | 56   | 34                              | 2          |
| Bielsko powiat            | 47 995                                  | 54                                                        | 13          | 12 917       | 1 253      | 276  | 28                              | 48         |
| Cieszyn                   | 52 004                                  | 164                                                       | 31          | 26 496       | 1 940      | 344  | 38                              | 70         |
| Chorzów miasto            | 94 010                                  | 41                                                        | 49          | 4 870        | 2 811      | 85   | 80                              | 31         |
| Katowice miasto           | 113 209                                 | 179                                                       | 134         | 6 414        | 5 716      | 219  | 120                             | 67         |
| Katowice powiat           | 208 509                                 | 78                                                        | 53          | 5 055        | 1 124      | 200  | 66                              | 60         |
| Lubliniec                 | 44 609                                  | 26                                                        | 14          | 405          | 144        | 1    |                                 | 33         |
| Pszczyna                  | 152 958                                 | 60                                                        | 26          | 8 519        | 348        | 49   | 14                              | 41         |
| Rybnik                    | 208 907                                 | 69                                                        | 43          | 3 193        | 388        | 75   | 15                              | 139        |
| Świętochłowice (wieś)     | 196 978                                 | 64                                                        | 46          | 3 394        | 424        | 100  | 135                             | 35         |
| Tarnowskie Góry           | 63 212                                  | 28                                                        | 18          | 898          | 360        | 16   | 2                               | 57         |
| Struktura procentowa      |                                         |                                                           |             |              |            |      |                                 |            |
| Bielsko miasto            | 56,6                                    | 0,2                                                       | 0,0         | 22,9         | 19,8       | 0,3  | 0,2                             | 0,0        |
| Bielsko powiat            | 76,7                                    | 0,1                                                       | 0,0         | 20,6         | 2,0        | 0,4  | 0,0                             | 0,1        |
| Cieszyn                   | 64,1                                    | 0,2                                                       | 0,0         | 32,7         | 2,4        | 0,4  | 0,0                             | 0,1        |
| Chorzów miasto            | 92,2                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 4,8          | 2,8        | 0,1  | 0,1                             | 0,0        |
| Katowice miasto           | 89,8                                    | 0,1                                                       | 0,1         | 5,1          | 4,5        | 0,2  | 0,1                             | 0,1        |
| Katowice powiat           | 96,9                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 2,3          | 0,5        | 0,1  | 0,0                             | 0,0        |
| Lubliniec                 | 98,6                                    | 0,1                                                       | 0,0         | 0,9          | 0,3        | 0,0  | 0,0                             | 0,1        |
| Pszczyna                  | 94,4                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 5,3          | 0,2        | 0,0  | 0,0                             | 0,0        |
| Rybnik                    | 98,2                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 1,5          | 0,2        | 0,0  | 0,0                             | 0,1        |
| Świętochłowice (wieś)     | 97,9                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 1,7          | 0,2        | 0,0  | 0,1                             | 0,0        |
| Tarnowskie Góry           | 97,9                                    | 0,0                                                       | 0,0         | 1,4          | 0,6        | 0,0  | 0,0                             | 0,1        |

Źródło: dane i obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 25-26].

**Ludność według języka ojczystego.** Pierwszy spis ludności przeprowadzony w II Rzeczypospolitej (w 1921 r.) zawierał pytania dotyczące zarówno wyznania, języka ojczystego, jak i narodowości, w spisie zaś z 1931 r. pytania dotyczą jedynie wyznania i języka ojczystego (nie ma pytania dotyczącego narodowości – miało być zastąpione pytaniem o język ojczysty). Utożsamianie pojęcia „język ojczysty”, a tym bardziej, jak się niekiedy czyni, „język potoczny” z pojęciem narodowości zdaniem np. S. Bronsztejny jest niesłuszne [Bronsztejn 1960, s. 32]. Zawsze istnieje bowiem przemożny wpływ języka narodowości najliczniejszej, dominującej w danym kraju, będącej językiem urzędowym, nad językami pozosta-



łych narodowości. W wielu badaniach demograficznych jako kryterium zaliczania do określonej grupy narodowościowej przyjmowano zatem wyznanie (tab. 4-6).

Tabela 4. Ludność według języka ojczystego – Polska i województwo śląskie w 1931 roku

| Język ojczysty           | Polska                |                      |                       | Województwo śląskie |         |         |
|--------------------------|-----------------------|----------------------|-----------------------|---------------------|---------|---------|
|                          | ogółem                | miasto               | wieś                  | ogółem              | miasto  | wieś    |
| W liczbach bezwzględnych |                       |                      |                       |                     |         |         |
| Polski                   | 21 993 444            | 5 966 933            | 16 026 511            | 1 195 635           | 357 620 | 838 015 |
| Ukraiński                | 3 221 975             | 187 854              | 3 034 121             | 207                 | 140     | 67      |
| Ruski                    | 1 219 647             | 96 101               | 1 123 546             | 58                  | 22      | 36      |
| Białoruski               | 989 852               | 32 737               | 957 115               | 30                  | 12      | 18      |
| Rosyjski                 | 138 713               | 53 275               | 85 438                | 154                 | 105     | 49      |
| Czeski                   | 38 097                | 4 349                | 33 748                | 288                 | 212     | 76      |
| Litewski                 | 83 116                | 2 580                | 80 536                | 30                  | 13      | 17      |
| Niemiecki                | 740 992               | 230 188              | 510 804               | 90 545              | 53 780  | 36 765  |
| Żydowski (jidysz)        | 2 489 034             | 1 922 130            | 566 904               | 5 385               | 4 912   | 473     |
| Hebrajski                | 243 539               | 202 481              | 41 058                | 1 082               | 988     | 94      |
| Inny                     | 718 207 <sup>a)</sup> | 24 253 <sup>b)</sup> | 693 954 <sup>c)</sup> | 633                 | 430     | 203     |
| Niepodany                | 39 163                | 8 166                | 30 997                | 980                 | 158     | 822     |
| W procentach             |                       |                      |                       |                     |         |         |
| Polski                   | 68,9                  | 68,3                 | 69,1                  | 92,3                | 85,5    | 95,6    |
| Ukraiński                | 10,1                  | 2,2                  | 13,1                  | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Ruski                    | 3,8                   | 1,1                  | 4,8                   | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Białoruski               | 3,1                   | 0,4                  | 4,1                   | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Rosyjski                 | 0,4                   | 0,6                  | 0,4                   | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Czeski                   | 0,1                   | 0,0                  | 0,1                   | 0,0                 | 0,1     | 0,0     |
| Litewski                 | 0,3                   | 0,0                  | 0,3                   | 0,0                 | 0,0     | 0,0     |
| Niemiecki                | 2,3                   | 2,6                  | 2,2                   | 7,0                 | 12,9    | 4,2     |
| Żydowski                 | 7,8                   | 22,0                 | 2,4                   | 0,4                 | 1,2     | 0,1     |
| Hebrajski                | 0,8                   | 2,3                  | 0,2                   | 0,1                 | 0,2     | 0,0     |
| Inny                     | 2,3                   | 0,3                  | 3,0                   | 0,0                 | 0,1     | 0,0     |
| Niepodany                | 0,1                   | 0,1                  | 0,1                   | 0,1                 | 0,0     | 0,1     |

<sup>a)</sup> w tym: 707 088 osób o języku ojczystym tutejszym (z województwa poleskiego),

<sup>b)</sup> w tym: 17 652 osób o języku ojczystym tutejszym (z województwa poleskiego),

<sup>c)</sup> w tym: 2888 osób o języku ojczystym tutejszym (z województwa poleskiego).

Źródło: dane i obliczenia na podstawie [*Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone)* 1937, s. 27-29].

Zgodnie z objaśnieniami formularza spisowego jako język ojczysty należało podać „język najbardziej bliski sobie”. Klasyfikacja według języka ojczystego obejmowała 12 grup klasyfikacyjnych (wymienionych m.in. w tab. 4), przy czym dla całego państwa, z wyjątkiem województwa poleskiego, wyodrębniono ludność z językiem ruskim, w województwie poleskim zaś pominięto język ruski, natomiast wyodrębniono ludność z językiem ojczystym tutejszym [*Mieszkania i gospodarstwa... 1938, s. IX*].

Tabela 5. Ludność powiatów województwa śląskiego według języka ojczystego w 1931 roku

| Jednostki administracyjne | Język ojczysty |           |       |            |          |         |          |           |                      |      |           |
|---------------------------|----------------|-----------|-------|------------|----------|---------|----------|-----------|----------------------|------|-----------|
|                           | polski         | ukraiński | ruski | białoruski | rosyjski | czeński | litewski | niemiecki | żydowski i hebrajski | inny | niepodany |
| W liczbach bezwzględnych  |                |           |       |            |          |         |          |           |                      |      |           |
| Bielsko miasto            | 9 683          | 14        | 4     | 5          | 21       | 58      | 0        | 10 220    | 2 275                | 50   | 2         |
| Bielsko powiat            | 52 895         | 16        | 8     | 1          | 7        | 39      | 2        | 9 059     | 380                  | 63   | 114       |
| Cieszyn                   | 77 717         | 25        | 18    | 3          | 9        | 82      | 1        | 2 531     | 529                  | 36   | 136       |
| Chorzów miasto            | 88 753         | 29        | 2     | 2          | 7        | 16      | 8        | 11 929    | 1 148                | 42   | 41        |
| Katowice miasto           | 107 040        | 72        | 4     | 2          | 44       | 53      | 3        | 16 936    | 1 577                | 272  | 55        |
| Katowice powiat           | 202 475        | 7         | 6     | 2          | 15       | 16      | 3        | 12 171    | 286                  | 82   | 82        |
| Lubliniec                 | 44 196         | 2         | 4     | 3          | 1        | 0       | 0        | 920       | 29                   | 6    | 71        |
| Pszczyna                  | 156 750        | 11        | 7     | 1          | 11       | 4       | 3        | 5 037     | 74                   | 20   | 97        |
| Rybnik                    | 207 866        | 14        | 4     | 4          | 19       | 6       | 5        | 4 584     | 65                   | 10   | 252       |
| Świętochłowice (wieś)     | 189 074        | 9         | 0     | 6          | 13       | 12      | 5        | 11 948    | 37                   | 24   | 48        |
| Tarnowskie Góry           | 59 186         | 8         | 1     | 1          | 7        | 2       | 0        | 5 210     | 67                   | 28   | 82        |
| W procentach              |                |           |       |            |          |         |          |           |                      |      |           |
| Bielsko miasto            | 43,4           | 0,1       | 0,0   | 0,0        | 0,1      | 0,3     | ×        | 45,8      | 10,2                 | 0,2  | 0,0       |
| Bielsko powiat            | 84,5           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,1     | 0,0      | 14,5      | 0,6                  | 0,1  | 0,2       |
| Cieszyn                   | 95,8           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,1     | 0,0      | 3,1       | 0,7                  | 0,0  | 0,2       |
| Chorzów miasto            | 87,0           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 11,7      | 1,1                  | 0,0  | 0,0       |
| Katowice miasto           | 84,9           | 0,1       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 13,4      | 1,3                  | 0,2  | 0,0       |
| Katowice powiat           | 94,1           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 5,7       | 0,1                  | 0,0  | 0,0       |
| Lubliniec                 | 97,7           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | ×       | ×        | 2,0       | 0,1                  | 0,0  | 0,2       |
| Pszczyna                  | 96,8           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 3,1       | 0,0                  | 0,0  | 0,1       |
| Rybnik                    | 97,7           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 2,2       | 0,0                  | 0,0  | 0,1       |
| Świętochłowice (wieś)     | 94,0           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | 0,0      | 5,9       | 0,0                  | 0,0  | 0,0       |
| Tarnowskie Góry           | 91,6           | 0,0       | 0,0   | 0,0        | 0,0      | 0,0     | ×        | 8,1       | 0,1                  | 0,0  | 0,1       |

Źródło: dane i obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 26-27].

Z danych spisowych wynika, że województwo śląskie odznaczało się na tle pozostałych województw najwyższym odsetkiem mieszkańców o języku ojczystym polskim – 92,3% (ogólnopolski udział to 68,9%). Zbliżone udziały zanotowano w krakowskim (91,3% osób, dla których językiem ojczystym był polski), w poznańskim (90,5%), pomorskim (89,8%) i kieleckim (89,2%). Dla porównania w województwie poleskim zarejestrowano tylko 14,5% mieszkańców o języku ojczystym polskim, w wołyńskim – 16,6% oraz stanisławowskim – 22,4%.

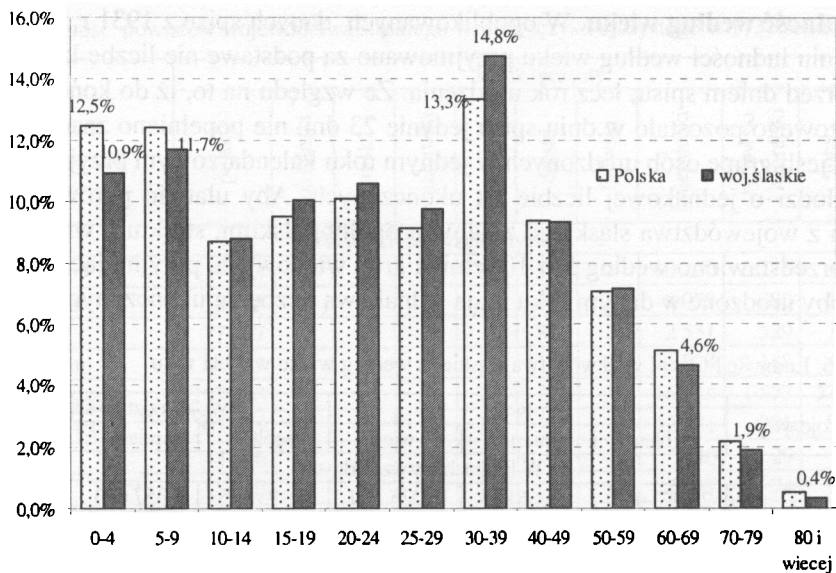
W województwie śląskim dla 7,0% ogółu ludności językiem ojczystym był język niemiecki. Wyższe wskaźniki otrzymano dla dwóch pozostałych województw zachodnich: pomorskiego – 9,8% i poznańskiego – 9,2%. W miastach na Śląsku wystąpił największy udział ludności niemieckiej – dla 13,9% językiem ojczystym był język niemiecki, podczas gdy w pomorskim – 6,7% oraz poznańskim – 5,4%.

**Ludność według wieku.** W opublikowanych danych spisu z 1931 r. przy klasyfikowaniu ludności według wieku przyjmowano za podstawę nie liczbę lat ukończonych przed dniem spisu, lecz rok urodzenia. Ze względu na to, iż do końca roku kalendarzowego pozostało w dniu spisu jedynie 23 dni, nie popełniano znacznieszego błędu, jeśli grupę osób urodzonych w jednym roku kalendarzowym przyjmowano za grupę ludzi o jednakowej liczbie lat ukończonych. Aby ułatwić porównywalność danych z województwa śląskiego z danymi ogólnopolskimi, strukturę wiekową ludności przedstawiono według 5- i 10-letnich grup wiekowych, przyjmując, że wszystkie osoby urodzone w danym roku mają jednakową liczbę lat ukończonych (tab. 6).

Tablica 6. Ludność Polski i województwa śląskiego według wieku w 1931 roku

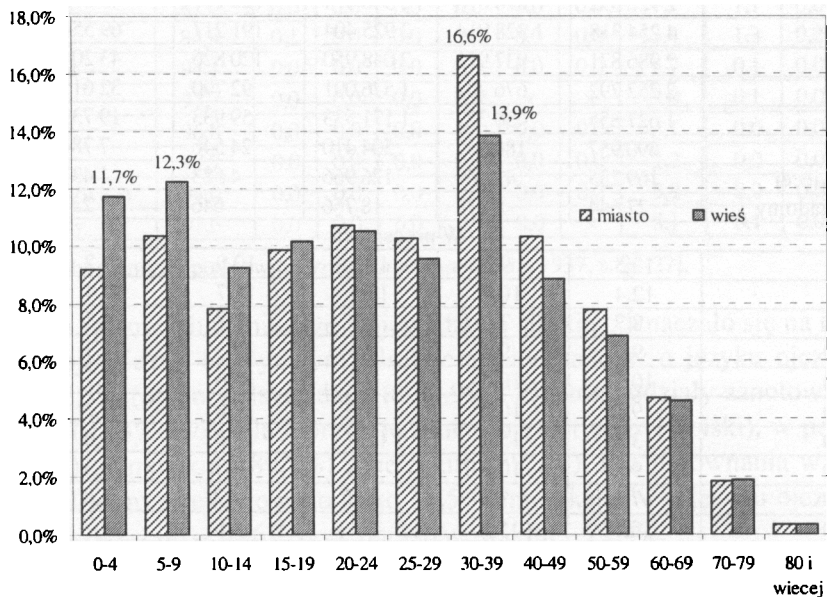
| Język ojczysty           | Polska     |           |            | Województwo śląskie |         |         |
|--------------------------|------------|-----------|------------|---------------------|---------|---------|
|                          | ogółem     | miasto    | wieś       | ogółem              | miasto  | wieś    |
| W liczbach bezwzględnych |            |           |            |                     |         |         |
| Polski                   | 21 993 444 | 5 966 933 | 16 026 511 | 1 195 635           | 357 620 | 838 015 |
| Ukraiński                | 3 221 975  | 187 854   | 3 034 121  | 207                 | 140     | 67      |
| Ogółem                   | 31 915 779 | 8 731 047 | 23 184 732 | 1 295 027           | 418 392 | 876 635 |
| 0-4                      | 3 982 194  | 835 261   | 3 146 933  | 141 444             | 38 480  | 102 964 |
| 5-9                      | 3 966 715  | 934 019   | 3 032 696  | 151 182             | 43 445  | 107 737 |
| 10-14                    | 2 777 185  | 672 362   | 2 104 823  | 113 816             | 32 798  | 81 018  |
| 15-19                    | 3 035 997  | 833 629   | 2 202 368  | 130 274             | 41 218  | 89 056  |
| 20-24                    | 3 221 124  | 941 406   | 2 279 718  | 137 059             | 44 827  | 92 232  |
| 25-29                    | 2 922 892  | 876 818   | 2 046 074  | 126 711             | 43 070  | 83 641  |
| 30-39                    | 4 254 318  | 1 328 914 | 2 925 404  | 191 217             | 69 554  | 121 663 |
| 40-49                    | 2 986 871  | 937 921   | 2 048 950  | 120 826             | 43 204  | 77 622  |
| 50-59                    | 2 252 792  | 676 701   | 1 576 091  | 92 790              | 32 615  | 60 175  |
| 60-69                    | 1 627 855  | 456 322   | 1 171 533  | 59 933              | 19 733  | 40 200  |
| 70-79                    | 690 957    | 186 547   | 504 410    | 24 546              | 7 784   | 16 762  |
| 80 i więcej              | 169 235    | 42 269    | 126 966    | 4 583               | 1 437   | 3 146   |
| Niewiadomy               | 27 644     | 8 878     | 18 766     | 646                 | 227     | 419     |
| W procentach             |            |           |            |                     |         |         |
| 0-4                      | 12,5       | 9,6       | 13,6       | 10,9                | 9,2     | 11,7    |
| 5-9                      | 12,4       | 10,7      | 13,1       | 11,7                | 10,4    | 12,3    |
| 10-14                    | 8,7        | 7,7       | 9,1        | 8,8                 | 7,8     | 9,2     |
| 15-19                    | 9,5        | 9,5       | 9,5        | 10,1                | 9,9     | 10,2    |
| 20-24                    | 10,1       | 10,8      | 9,8        | 10,6                | 10,7    | 10,5    |
| 25-29                    | 9,2        | 10,0      | 8,8        | 9,8                 | 10,3    | 9,5     |
| 30-39                    | 13,3       | 15,2      | 12,6       | 14,8                | 16,6    | 13,9    |
| 40-49                    | 9,4        | 10,7      | 8,8        | 9,3                 | 10,3    | 8,9     |
| 50-59                    | 7,1        | 7,8       | 6,8        | 7,2                 | 7,8     | 6,9     |
| 60-69                    | 5,1        | 5,2       | 5,1        | 4,6                 | 4,7     | 4,6     |
| 70-79                    | 2,2        | 2,1       | 2,2        | 1,9                 | 1,9     | 1,9     |
| 80 i więcej              | 0,5        | 0,5       | 0,5        | 0,4                 | 0,3     | 0,4     |
| Niewiadomy               | 0,1        | 0,1       | 0,1        | 0,0                 | 0,1     | 0,0     |

Źródło: obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 32-40].



Rys. 3. Struktura procentowa ludności według wyróżnionych grup wiekowych w województwie śląskim oraz w Polsce – ludność ogółem w 1931 roku

Źródło: opracowanie własne.



Rys. 4. Struktura procentowa ludności według wyróżnionych grup wiekowych w województwie śląskim na wsi i w miastach w 1931 roku

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z podziałem według biologicznych grup wieku społeczeństwo podzielono na ludność w wieku 0-14 lat (dzieci), w wieku 15-59 lat (ludność dorosłą) oraz w wieku 60 i więcej lat (ludność starą) – por. tab. 7.

Tabela 7. Struktura wiekowa ludności według cech biologicznych

| Język ojczysty                  | Polska     |           |            | Województwo śląskie |         |         |
|---------------------------------|------------|-----------|------------|---------------------|---------|---------|
|                                 | ogółem     | miasto    | wieś       | ogółem              | miasto  | wieś    |
| W liczbach bezwzględnych        |            |           |            |                     |         |         |
| Dzieci 0-14 lat                 | 10 726 094 | 2 441 642 | 8 284 452  | 406 442             | 114 723 | 291 719 |
| Ludność dorosła 15-59 lat       | 18 673 994 | 5 595 389 | 13 078 605 | 798 877             | 274 488 | 524 389 |
| Ludność starsza 60 i więcej lat | 2 488 047  | 685 138   | 1 802 909  | 89 062              | 28 954  | 60 108  |
| W procentach                    |            |           |            |                     |         |         |
| Dzieci 0-14 lat                 | 33,6       | 28,0      | 35,7       | 31,4                | 27,4    | 33,3    |
| Ludność dorosła 15-59 lat       | 58,5       | 64,1      | 56,4       | 61,7                | 65,6    | 59,8    |
| Ludność starsza 60 i więcej lat | 7,8        | 7,8       | 7,8        | 6,9                 | 6,9     | 6,9     |
| Na 100 osób w wieku 15-59 lat   |            |           |            |                     |         |         |
| Dzieci 0-14 lat                 | 57         | 44        | 63         | 51                  | 42      | 56      |
| Ludność starsza 60 i więcej lat | 13         | 12        | 14         | 11                  | 11      | 11      |

Źródło: obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 32-40].

Z danych tab. 6 i 7 i rys. 3 wynika, że województwo śląskie w porównaniu do danych ogólnopolskich charakteryzowało się stosunkowo niskimi odsetkami dzieci (zwłaszcza w wieku 0-4 lata) i osób starszych (tj. w wieku 60 i więcej lat) oraz wyższymi – dorosłych (szczególnie w grupie 30-39 lat). Przytoczone dane wskazują również na odmienną w miastach niż na wsi strukturę wiekową ludności analizowanego województwa. I tak m.in. w miastach dzieci do 10 roku życia stanowiły tylko 19,6% ogółu ludności, podczas gdy na wsi stanowiły one 26,7% (rys. 4). Dla pozostałych grup wiekowych (10-19 czy 20-29 lat) uzyskano nieznaczne różnice w odsetkach między miastem a wsią. Za to osób w wieku 30-49 lat było w miastach 27,0%, podczas gdy na wsi tylko 21,5%.

W województwie śląskim w analizowanym okresie udział ludności starszej wynosił 6,9% (zarówno w miastach, jak i na wsi) i był niższy od wskaźnika ogólnopolskiego (7,8%). Jeszcze mniejszy niż w województwie śląskim udział osób w wieku 60 i więcej lat w całej populacji wystąpił jedynie w wołyńskim (6,2%) i stanisławowskim (6,5%). W pozostałych zaś województwach zachodnich, poznańskim i pomorskim udziały te kształtowały się odpowiednio na poziomie 8,9 i 8,3%. Powyżej 8% ludności starszej odnotowano m.in. w województwie krakowskim, łwowskim, warszawskim i białostockim.

Warto zwrócić szczególną uwagę na współczynniki wyrażające stosunek liczby dzieci lub liczby osób starszych do liczby osób dorosłych. Na 100 osób w wieku 15-59 lat przypadało w województwie śląskim 51 osób w wieku 0-14 lat oraz 11 osób w wieku 60 i więcej lat. Na tle pozostałych województw w śląskim obciążenie ludności dorosłej było najniższe. Dla porównania w polskim na 100 osób w wieku 15-59 lat przypadało ok. 67 osób w wieku 0-14 lat oraz 12 osób w wieku 60 i więcej lat, w kieleckim odpowiednio 64 dzieci i 12 osób starszych, czy w poznańskim – 51 dzieci i 15 osób starszych.

Podobnie jak w całym kraju, w analizowanym województwie obciążenie ludności dorosłej było wyższe na wsi, a niższe w mieście.

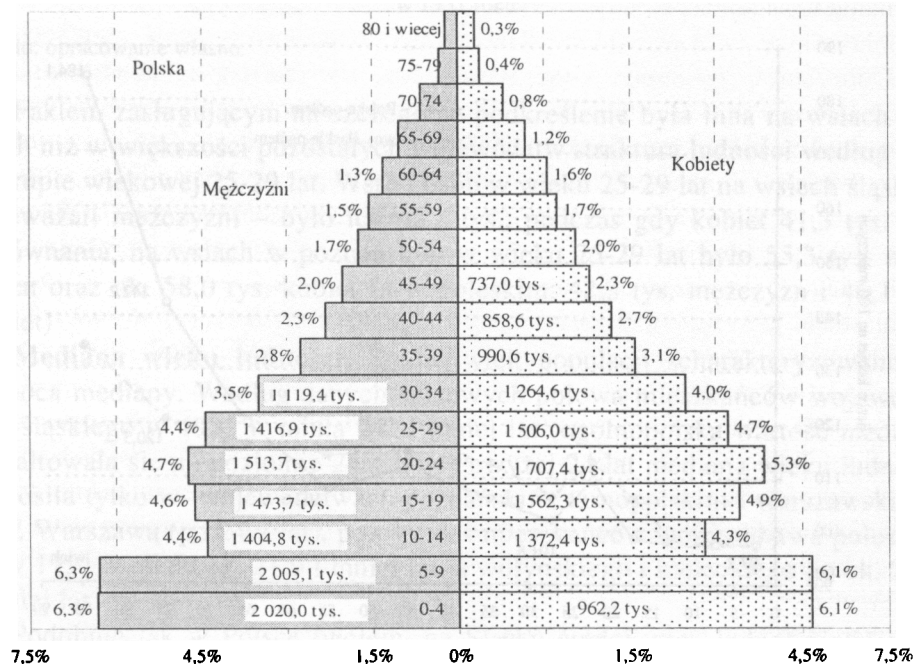
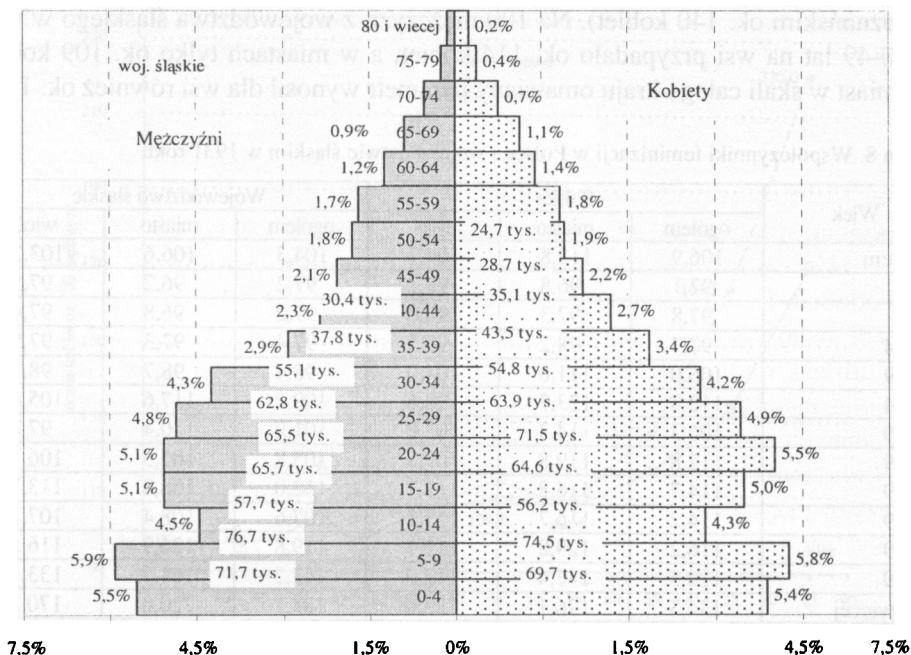
**Ludność według płci i wieku.** Graficzną ilustrację struktury ludności według płci i wieku stanowi piramidę wieku – rys. 5.

Z danych spisowych wynika, że w 1931 r. w województwie śląskim mieszkało 633,9 tys. mężczyzn. Kobiety było o 27,2 tys. więcej niż mężczyzn, zatem na 100 mężczyzn przypadało 104 kobiety. Dla Polski ogółem współczynnik feminizacji był wyższy i wynosił ok. 107. Na 100 mężczyzn przypadało najmniej kobiet na terenie województwa pomorskiego (ok. 102,6 kobiet). Zbliżoną do poziomu województwa śląskiego wartość współczynnika feminizacji otrzymano dla województw: wołyńskiego (104,3) lubelskiego (104,5) i kieleckiego (104,9). Dla porównania w województwie poznańskim na 100 mężczyzn przypadało 109,5 kobiet, w krakowskim – 108,8 czy tarnopolskim – 108,9 kobiet.

Obliczenia przytoczone w tab. 8 wskazują, iż wśród dzieci do 15 roku życia zarejestrowano więcej chłopców niż dziewczynek, zarówno w województwie śląskim, jak i w Polsce (rys. 6). Współczynnik feminizacji wynosił na Śląsku dla tej grupy wiekowej ponad 97, czyli był na poziomie wskaźnika ogólnopolskiego. W kolejnej grupie wiekowej 15-19 lat w województwie śląskim nadal odnotowano więcej chłopców niż dziewcząt (zarówno w miastach, jak i na wsi), podczas gdy w skali całego kraju było zarejestrowanych więcej dziewcząt niż chłopców (zarówno w miastach, jak i na wsi). Począwszy od 20 roku życia, w każdym wyróżnionym przedziale wiekowym współczynnik feminizacji przekraczał liczbę 100 oraz był w województwie śląskim niższy niż dla Polski ogółem (dla osób do 60 roku życia). Wśród osób starszych (w wieku 60 i więcej lat) na Śląsku przypadało zdecydowanie więcej kobiet na 100 mężczyzn niż w skali całego kraju.

W odróżnieniu od miast, na wsi otrzymano niższe współczynniki feminizacji, przy czym dysproporcja między miastem a wsią w poziomie współczynnika feminizacji była mniejsza w województwie śląskim niż dla całej Polski (rys. 6).

Analiza struktury ludności według płci i wieku dla miast i wsi pozwala wyróżnić charakterystyczne grupy wiekowe 30-39 i 40-49 lat (rys. 7). Otóż w województwie śląskim na 100 mężczyzn w wieku 30-39 lat w miastach i na wsi przypadało po ok. 106 kobiet, podczas gdy ogólnopolski wskaźnik feminizacji liczony dla miast wynosił ok. 120 kobiet (w poznańskim – 130 kobiet), dla wsi zaś ok. 110



Rys. 5. Piramidy wieku – województwo śląskie oraz Polska ogółem w 1931 roku

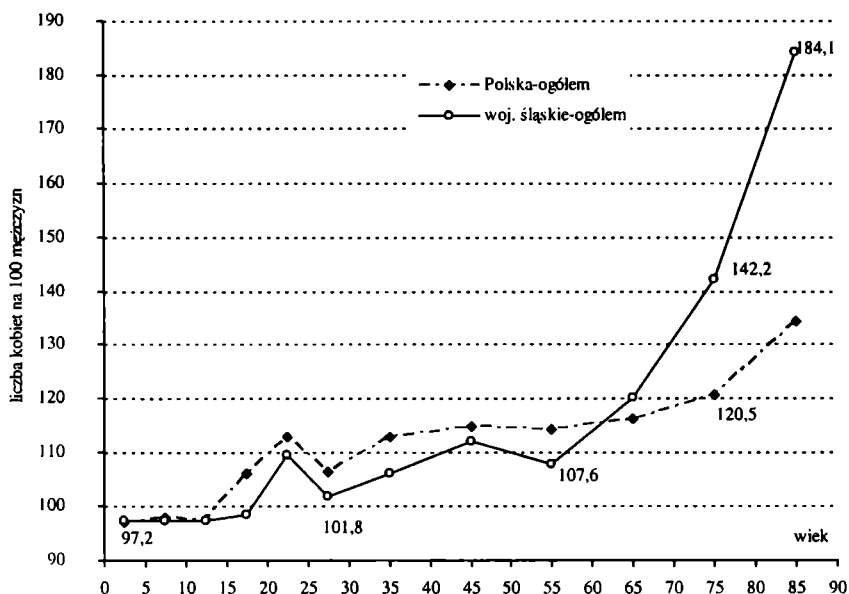
Źródło: opracowanie własne.

(w poznańskim ok. 140 kobiet). Na 100 mężczyzn z województwa śląskiego w wieku 40-49 lat na wsi przypadało ok. 114 kobiet, a w miastach tylko ok. 109 kobiet, natomiast w skali całego kraju omawiany parametr wynosił dla wsi również ok. 114.

Tabela 8. Współczynniki feminizacji w Polsce i województwie śląskim w 1931 roku

| Wiek        | Polska |        |       | Województwo śląskie |        |       |
|-------------|--------|--------|-------|---------------------|--------|-------|
|             | ogółem | miasto | wieś  | ogółem              | miasto | wieś  |
| Ogółem      | 106,9  | 112,8  | 104,7 | 104,3               | 106,6  | 103,2 |
| 0-4         | 97,1   | 96,8   | 97,2  | 97,2                | 96,2   | 97,5  |
| 5-9         | 97,8   | 97,3   | 98,0  | 97,2                | 96,8   | 97,4  |
| 10-14       | 97,7   | 98,2   | 97,5  | 97,4                | 97,3   | 97,5  |
| 15-19       | 106,0  | 111,6  | 104,0 | 98,4                | 98,7   | 98,2  |
| 20-24       | 112,8  | 123,7  | 108,6 | 109,2               | 117,6  | 105,4 |
| 25-29       | 106,3  | 114,3  | 103,0 | 101,8               | 110,4  | 97,7  |
| 30-39       | 112,8  | 119,8  | 109,8 | 105,8               | 105,5  | 106,1 |
| 40-49       | 114,7  | 116,8  | 113,7 | 112,0               | 108,8  | 113,7 |
| 50-59       | 114,2  | 116,7  | 113,1 | 107,6               | 108,4  | 107,1 |
| 60-69       | 116,2  | 129,8  | 111,3 | 119,8               | 126,9  | 116,5 |
| 70-79       | 120,5  | 147,4  | 112,0 | 142,2               | 164,5  | 133,1 |
| 80 i więcej | 134,3  | 176,1  | 123,0 | 184,1               | 220,0  | 170,3 |

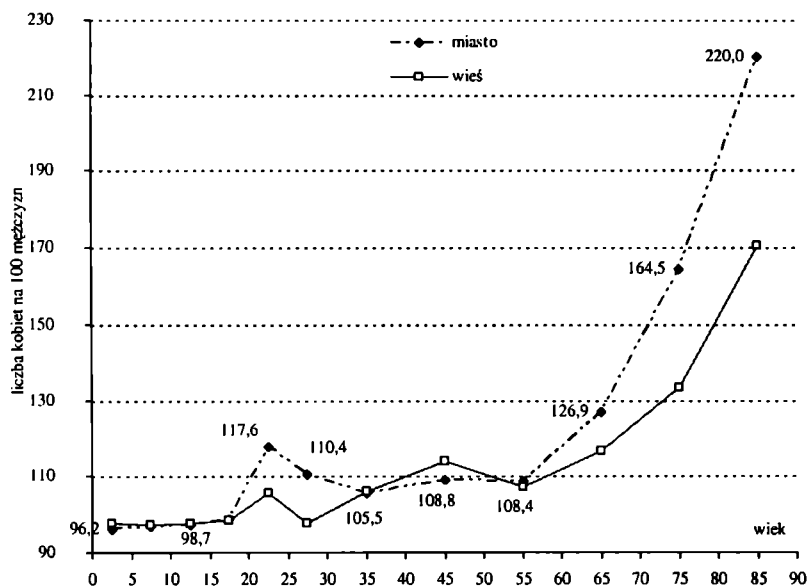
Źródło: obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 32-40].



Rys. 6. Współczynnik feminizacji według wieku w województwie śląskim oraz w Polsce ogółem w 1931 roku

Źródło: opracowanie własne.





Rys. 7. Współczynnik feminizacji według wieku w województwie śląskim w miastach i na wsi w 1931 roku

Źródło: opracowanie własne.

Faktem zasługującym na szczególne podkreślenie była inna na wsiach śląskich niż w większości pozostałych województw struktura ludności według płci w grupie wiekowej 25-29 lat. Wśród osób w wieku 25-29 lat na wsiach śląskich przeważali mężczyźni – było ich 42,3 tys., podczas gdy kobiet 41,3 tys. Dla porównania, na wsiach w poznańskim w wieku 25-29 lat było 55,3 tys. mężczyzn oraz ok. 58,0 tys. kobiet (a w poleskim: 42,3 tys. mężczyzn i 46,1 tys. kobiet)

**Mediana wieku ludności.** Średni wiek populacji scharakteryzowano za pomocą mediany. Według danych spisowych połowa mieszkańców województwa śląskiego w 1931 r. miała 24 i mniej lat (ogólnopolska wartość mediany kształtowała się na poziomie 23,4 lat). Powyżej 24 lat mediana wieku ludności wynosiła tylko w województwach poznańskim, tarnopolskim i warszawskim z m.st. Warszawą (po 24,2 lat), połowa zaś mieszkańców województwa poleskiego w 1931 r. miała ok. 21,9 i mniej lat, a wołyńskiego i kieleckiego po ok. 22,0 i mniej lat.

Podobnie jak w Polsce ogółem, na Śląsku średni wiek ludności miejskiej był wyższy niż średni wiek ludności wiejskiej. Niezależnie od miejsca zamieszkania (miasto czy wieś) mediany wieku kobiet były wyższe niż w przypadku mężczyzn (tab. 9).

Tabela 9. Wartości mediany wieku ludności Polski i województwa śląskiego w 1931 roku

| Wiek                | Polska |        |      | Województwo śląskie |        |      |
|---------------------|--------|--------|------|---------------------|--------|------|
|                     | ogółem | miasto | wieś | ogółem              | miasto | wieś |
| Mężczyźni i kobiety | 23,4   | 25,8   | 22,4 | 24,0                | 26,0   | 23,1 |
| Mężczyźni           | 22,7   | 25,0   | 21,8 | 23,5                | 25,4   | 22,6 |
| Kobiety             | 24,1   | 26,6   | 23,0 | 24,6                | 26,5   | 23,6 |

Źródło: obliczenia na podstawie [Struktura wyznaniowa... 1937, s. 32-40].

**Ludność według źródeł utrzymania. Działy zawodu.** Podane w tab. 10 działy zawodu stanowią najogólniejsze grupy klasyfikacyjne przyjęte w opracowaniu spisu z 1931 roku. Przy opracowywaniu formularzy spisowych badanie zawodu oparto na miejscu pracy osób spisywanych i dążono do scharakteryzowania tego właśnie miejsca pracy, przy czym jako miejsce pracy rozumiano ogólnie instytucję, w której dana osoba jest zatrudniona. Osoby o zawodzie nieokreślonym, osoby wykolejone oraz o zawodzie niewiadomym zostały włączone do rubryki „inne zawody” [*Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone)* 1937, s. XII-XIII].

W przeciwieństwie do spisu ludności w 1921 r., w którym bezrobotni w klasyfikacji według miejsca pracy nie byli przydzielani do odpowiednich działów zawodu, lecz wydzieleni w odrębną grupę, w spisie 1931 r. zaklasyfikowano bezrobotnych według ich ostatniego miejsca pracy i przydzielono do odpowiedniego działu zawodu.

Zarówno w 1921 r., jak i w 1931 r. materiał spisowy zawierał wiele zapisów typu „robotnik”, „robotnik do wszystkiego” itp., bez podania bliższego określenia działu zawodu, w których dane osoby były zatrudnione. Spośród takich osób starano się (w obu spisach) wyodrębnić przede wszystkim te osoby, które były zatrudnione w rolnictwie. Ponieważ często zapisy nie dawały do tego podstaw, więc wyodrębnienia dokonywano na podstawie szacunków. I tak, do rolnictwa zaliczano w 1931 r. takich „robotników nieokreślonych”, którzy byli mieszkańcami miejscowości wiejskich, nieuprzemysłowionych lub słabo uprzemysłowionych. „Robotnicy nieokreśleni” z miast oraz miejscowości wiejskich silnie uprzemysłowionych<sup>3</sup> byli zaliczani do działu „górnictwo i przemysł” [*Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone)* 1937, s. XIV-XV].

Za czynnych zawodowo uznawano według spisu 1931 r. takie osoby, które utrzymywały się samodzielnie, bądź wykonując pracę zarobkową, bądź też posiadając inne niż praca źródło utrzymania. Do liczby czynnych zawodowo zaliczono zgodnie z tym określeniem również osoby utrzymujące się nie z pracy zarobkowej, np. emerytów, osoby przebywające w szpitalach, przytułkach, więźniowie oraz także pomagający członkowie rodzin, tzn. osoby pomagające w wykonywaniu zajęcia zarobkowego członkom rodziny, przy czym to zajęcie nie posiada charakteru pracy najmnej.

<sup>3</sup> Podziału miejscowości wiejskich na słabo i silnie uprzemysłowione dokonywano na podstawie specjalnie przeprowadzonych badań.

Tabela 10. Ludność według źródła utrzymania w 1931 r. Czynni i bierni zawodowo

| Działy zawodu                                                               | Polska          |      | Województwo śląskie |      |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----------------|------|---------------------|------|
|                                                                             | ogółem (w tys.) | w %  | ogółem (w tys.)     | w %  |
| Ludność poza rolnictwem                                                     | 19 346,9        | 60,6 | 157,5               | 12,2 |
| Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo                                           | 233,9           | 0,7  | 7,1                 | 0,5  |
| Górnictwo i przemysł                                                        | 6 177,9         | 19,4 | 707,2               | 54,6 |
| Handel i ubezpieczenia                                                      | 1 943,2         | 6,1  | 66,8                | 5,2  |
| Komunikacja i transport                                                     | 1 153,1         | 3,6  | 90,0                | 6,9  |
| Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne               | 713,1           | 2,2  | 42,2                | 3,3  |
| Szkolnictwo, oświata, kultura                                               | 338,1           | 1,1  | 16,1                | 1,2  |
| Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej | 275,3           | 0,9  | 15,0                | 1,2  |
| Służba domowa                                                               | 441,1           | 1,4  | 22,9                | 1,8  |
| Pozostałe działy                                                            | 1 293,0         | 4,1  | 170,2               | 13,1 |

Źródło: [Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone) 1937, s. 49-53; „Mały Rocznik Statystyczny” 1938, s. 30 i 31].

Za osoby bierne zawodowo zostały uznane te osoby, które były utrzymywane przez rodzinę [Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone) 1937, s. XVII].

W opracowaniu spisu 1931 r. dla ludności samodzielnej w rolnictwie nie został uwzględniony podział na czynnych i biernych zawodowo z uwagi na trudności metodyczne jego przeprowadzenia, m.in. trudności rozgraniczenia czynnych od biernych spowodowane niejednorodnym traktowaniem tzw. pomagających członków rodziny. W efekcie brakuje podziału na czynnych i biernych zawodowo zarówno w przypadku ludności w rolnictwie samodzielnej i najemnej łącznie, jak też w przypadku Polski ogółem.

Faktem zasługującym na szczególne podkreślenie jest odmienna niż w pozostałych województwach struktura ludności według stanowiska społecznego i działów zawodu w województwie śląskim. W analizowanym województwie w 1931 r. tylko dla 12,2% ludności (czynnej i biernej zawodowo) źródłem utrzymania było rolnictwo, podczas gdy dla 54,6% – górnictwo i przemysł. W pozostałych województwach z rolnictwem było związane zawodowo ponad 40% ludności, m.in. w warszawskim (z m.st. Warszawy) – 41,7%, poznańskim – 47,1%, pomorskim 51,5%, łódzkim – 48,6% oraz w nowogrodzkim – 82,4%, poleskim – 80,6% czy tarnopolskim – 79,6%. Na Śląsku kolejnym (po górnictwie z przemysłem i rolnictwie) wyróżniającym się zawodem była komunikacja i transport, stanowiąca źródło utrzymania dla ok. 7% (podobnie jak w poznańskim i pomorskim), mniejsze znaczenie miał handel i ubezpieczenia – 5,2% (dla porównania w warszawskim<sup>4</sup> – 10,1%).

<sup>4</sup> Liczonym z m.st. Warszawy.

Czynnych zawodowo poza rolnictwem było w woj. śląskim według danych spisowych ponad 471,3 tys. osób, spośród których 57,8% pracowało w górnictwie i przemyśle (ogólnopolski odsetek kształtował się dla tego działu zawodu na poziomie 47,6) – tab. 11.

Tabela 11. Ludność według stanowiska społecznego i działów zawodu (czynni zawodowo)

| Działy zawodu                                                               | Polska    |             |           | Województwo śląskie |             |         |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----------|-------------|-----------|---------------------|-------------|---------|
|                                                                             | ogółem    | samodzielni | najemni   | ogółem              | samodzielni | najemni |
| W liczbach bezwzględnych                                                    |           |             |           |                     |             |         |
| Ludność poza rolnictwem <sup>a)</sup>                                       | 5 335 335 | 1 463 876   | 3 451 660 | 471 321             | 48 340      | 352 173 |
| Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo                                           | 81 455    | 16 024      | 65 431    | 2 891               | 210         | 2 681   |
| Górnictwo i przemysł                                                        | 2 537 682 | 757 053     | 1 780 629 | 272 620             | 24 324      | 248 296 |
| Handel i ubezpieczenia                                                      | 813 246   | 548 048     | 265 198   | 37 521              | 19 251      | 18 270  |
| Komunikacja i transport                                                     | 340 529   | 50 901      | 289 628   | 27 177              | 1 016       | 26 161  |
| Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne               | 294 872   | 8 073       | 286 799   | 17 042              | 281         | 16 761  |
| Szkolnictwo, oświata, kultura                                               | 181 007   | 27 408      | 153 599   | 9 194               | 692         | 8 502   |
| Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej | 151 609   | 55 754      | 95 855    | 8 768               | 2 537       | 6 231   |
| Służba domowa                                                               | 415 686   | –           | 415 686   | 21 862              | –           | 21 862  |
| Pozostałe działy <sup>b)</sup>                                              | 519 249   | 615         | 98 835    | 74 246              | 29          | 3 409   |
| Struktura ludności według działów zawodu – w procentach                     |           |             |           |                     |             |         |
| Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo                                           | 1,5       | 1,1         | 1,9       | 0,6                 | 0,4         | 0,8     |
| Górnictwo i przemysł                                                        | 47,6      | 51,7        | 51,6      | 57,8                | 50,3        | 70,5    |
| Handel i ubezpieczenia                                                      | 15,2      | 37,4        | 7,7       | 8,0                 | 39,8        | 5,2     |
| Komunikacja i transport                                                     | 6,4       | 3,5         | 8,4       | 5,8                 | 2,1         | 7,4     |
| Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne               | 5,5       | 0,6         | 8,3       | 3,6                 | 0,6         | 4,8     |
| szkolnictwo, oświata, kultura                                               | 3,4       | 1,9         | 4,5       | 2,0                 | 1,4         | 2,4     |
| Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej | 2,8       | 3,8         | 2,8       | 1,9                 | 5,2         | 1,8     |
| Służba domowa                                                               | 7,8       | –           | 12,0      | 4,6                 | –           | 6,2     |
| Pozostałe działy <sup>b)</sup>                                              | 9,7       | 0,0         | 2,9       | 15,8                | 0,1         | 1,0     |

<sup>a)</sup> różnicę między ludnością czynną zawodowo a sumą samodzielnych i najemnych stanowią osoby utrzymujące się samodzielnie z pracy zarobkowej, nie uwzględnione w dalszym podziale według stanowiska społecznego oraz osoby o niewiadomym stanowisku społecznym,

<sup>b)</sup> utrzymujący się nie z pracy zarobkowej oraz osoby o zawodzie nie określonym, osoby wykołejone o zawodzie niewiadomym.

Źródło: dane i obliczenia na podstawie [*Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone)* 1937, s. 65-66, 70-71].

Tabela 12. Struktura procentowa ludności czynnej zawodowo (poza rolnictwem) według stanowiska społecznego

| Działy zawodu                                                               | Polska (ogółem = 100%) |         | Woj. śląskie (ogółem = 100%) |         |
|-----------------------------------------------------------------------------|------------------------|---------|------------------------------|---------|
|                                                                             | samodzielni            | najemni | samodzielni                  | najemni |
| Ludność poza rolnictwem <sup>a)</sup>                                       | 27,4                   | 64,7    | 10,3                         | 74,7    |
| Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo                                           | 19,7                   | 80,3    | 7,3                          | 92,7    |
| Górnictwo i przemysł                                                        | 29,8                   | 70,2    | 8,9                          | 91,1    |
| Handel i ubezpieczenia                                                      | 67,4                   | 32,6    | 51,3                         | 48,7    |
| Komunikacja i transport                                                     | 14,9                   | 85,1    | 3,7                          | 96,3    |
| Służba publiczna, kościoł, organizacje i instytucje społeczne               | 2,7                    | 97,3    | 1,6                          | 98,4    |
| Szkolnictwo, oświata, kultura                                               | 15,1                   | 84,9    | 7,5                          | 92,5    |
| Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej | 36,8                   | 63,2    | 28,9                         | 71,1    |
| Służba domowa                                                               | –                      | 100,0   | –                            | 100,0   |
| Pozostałe działy <sup>b)</sup>                                              | 0,1                    | 19,0    | 0,0                          | 4,6     |

Źródło: obliczenia na podstawie: [Mieszkania i gospodarstwa... (dane skrócone) 1937, s. 65-66 i 70-71].

Z danych przytoczonych w tab. 12 wynika, że w omawianym województwie na 100 osób zawodowo czynnych (poza rolnictwem) przypadało ponad 10 pracowników samodzielnych oraz ok. 75 najemnych (w tym 64 robotników), podczas gdy w Polsce ogółem – ponad 27 samodzielnych i ok. 65 pracowników najemnych. W takich znaczących działach zawodu, jak górnictwo i przemysł, wśród ogółu czynnych zawodowo w śląskim było tylko ok. 8,9% pracowników samodzielnych (w komunikacji i transporcie – 3,7%). W pozostałych województwach udziały samodzielnych pracowników wśród ogółu czynnych zawodowo (poza rolnictwem) kształtowały się na zdecydowanie wyższym poziomie – powyżej 20%. Wspomniane odsetki wynosiły m.in. w lubelskim – 44,7, poleskim – 39,8, czy kieleckim – 28,4, łódzkim – 25,5 oraz poznańskim – 21,2.

**Podsumowanie.** W powyższym opracowaniu na podstawie danych spisu z 1931 r. pokazano, że województwo śląskie charakteryzowało się najwyższą gęstością zaludnienia spośród pozostałych województw oraz największym stopniem nasilenia koncentracji ludności (największym odchyleniem krzywej Lorenza od linii równomiernego rozkładu).

Uzyskano również, odmienną na Śląsku niż w pozostałych województwach, strukturę demograficzną ludności (według wyznań, języka, wieku czy stanowiska społecznego i źródeł utrzymania), na którą oddziaływała odmienna przeszłość historyczna i ekonomiczna tych ziem od innych ziem polskich.

## Literatura

- Bronsztejn Sz., *Ludność żydowska w Polsce w świetle danych spisu ludności z dnia 9 XII 1931 roku. Studium statystyczne* (rozprawa doktorska), AE, Wrocław 1960.
- Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Polska*, Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9 XII 1931 r., „Statystyka Polski” 1938, seria C, z. 94a.
- Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Polska (dane skrócone)*, „Statystyka Polski” 1937, seria C, z. 62.
- Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki*, „Statystyka Polski” 1937, seria C, z. 62.
- Struktura wyznaniowa mieszkańców*, „Statystyka Polski” 1937, seria C, z. 54.
- „Mały Rocznik Statystyczny” 1938.
- „Wiadomości Statystyczne” 1933, z. 17.

## SILESIA VOIVODESHIP BY NATIONAL POPULATION CENSUS ON DECEMBER 9TH 1931

### Summary

In the article one presented the state and the structure of the population of the Silesian province according to the register from the day 9 December 1931. From accessible data it results that the Silesian province was characterized the highest density of population among all provinces and with the greatest degree of the concentration of the population i.e. with the greatest deviation of the Lorenzcurve from the line of the uniform distribution.

One obtained also different on Silesia than in remaining provinces the demographic structure of the population according to: the confession, the language, the age, the social position and sources of holding.